

Aneta Lica
Uniwersytet Gdański
ORCID 0000-0001-5037-0681
e-mail: fpoali@ug.edu.pl

Anna Walencik-Topiłko
Uniwersytet Gdański
ORCID 0000-0002-5443-6673
e-mail: logawt@ug.edu.pl

Zenon Lica
Uniwersytet Gdański
ORCID 0000-0002-1640-5833
e-mail: fpozl@ug.edu.pl

Nazwy wykonawców czynności – teoria a umiejętności dzieci w wieku przedszkolnym*

Names of agents performing an action – theory versus competences of kindergarten children

The article describes competences of 4–6 year-olds in word-formation related to naming agents performing an action in the context of creating diagnostic tools in a logopedic therapy.

Słowa kluczowe: słowotwórstwo, nazwy wykonawców czynności, neologizmy dziecięce, terapia logopedyczna, narzędzia diagnostyczne

Key words: word formation, names of agents performing an action, neologisms in children's speech, logopedic therapy, diagnostic tools

1. Wprowadzenie

Niniejszy artykuł pisany jest z perspektywy dwóch dziedzin: językoznawstwa i logopedii. Mają one wiele punktów stycznych, wśród których głównym jest szczegółowy ogląd języka (zob. Ligęza 2003; Maciejewska

* Autorzy chcieliby serdecznie podziękować dyrektor Przedszkola Niepublicznego „Siedem Darów” w Tczewie – mgr Ewie Sadokierskiej oraz wychowawczyniom grup cztero-, pięcio- i sześciolatków, a zwłaszcza pani Paulinie Pelowskiej za pomoc w przeprowadzaniu badań i ich organizacji.

2005; Pluta-Wojciechowska 2015). Autorzy przeprowadzili badania stanu umiejętności językowych dzieci w wieku przedszkolnym pod kątem kompetencji słowotwórczych w zakresie tworzenia wyrazów w obszarze badanego słownictwa¹. Pierwszą część artykułu stanowi wprowadzenie teoretyczne dotyczące kategorii nazw wykonawców czynności oraz sposobów tworzenia neologizmów słowotwórczych w tym zakresie przez dzieci cztero-, pięcioletnie, a następnie opisany jest przebieg badań, ich wyniki oraz wnioski lingwistyczno-logopedyczne.

2. Zarys teorii

Kategorię słowotwórczą określa się jako klasę wyrazów o wspólnej wartości kategorialnej, czyli uogólnionym znaczeniu komunikowanym przez formant oraz temat. Semantyczna podstawa definicji pozwala w różny sposób modelować zakres zbioru obejmowanego wspólną nazwą wykonawców czynności. W *Gramatyce historycznej języka polskiego* Zenona Klemensiewicza, Tadeusza Lehra-Splawińskiego i Stanisława Urbańczyka wyodrębniono m.in. nazwy działacza, czyli „rzeczowniki pochodne odczasownikowe, które są nazwą istot żywotnych w związku z wykonywaną przez nie czynnością” (1964: 197) i nazwy zawodowe, czyli „rzeczowniki, które nazywają osobę od miejsca, instytucji, materiału, narzędzia, wytworu itp. jej pracy” (1964: 199). Witold Doroszewski do klasy nazw wykonawców czynności zalicza tych, „którzy realizują czynności przez siebie zamierzone, a więc – osoby. [...] pojęcie podmiotu czynności zostaje utożsamione z pojęciem podmiotu działającego świadomie” (1963: 75), Halina Satkiewicz (1969: 19–39) wśród nazw wykonawców czynności umieszcza wykonawców osobowych i nieosobowych oraz nazwy narzędzi. Renata Grzegorzczkova w *Zarysie słowotwórstwa polskiego*

¹ Słowotwórstwo dziecięce było tematem badań m.in. M. Chmury-Klekotowej (1967): *Neologizmy słowotwórcze w mowie dzieci*. Cz. I. „Poradnik Językowy” z. 10, s. 433–445; Cz. II. „Poradnik Językowy” 1968, z. 1, s. 19–25; tejsze (1970): *Odbicie tendencji słowotwórczych języka polskiego w neologizmach dzieci*. „Prace Filologiczne”. T. 20, s. 153–159; J. Obarý (1988): *Psychofizyczne, społeczne i sytuacyjno-kontekstowe uwarunkowania tworzenia neologizmów przez dzieci w wieku przedszkolnym (z badań nad językiem osobniczym)*. [W:] *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*. Red. J. Brzeziński. Zielona Góra, s. 277–293; H. Zgólkowej (1988): *Funkcje neologizmów w rozwoju języka dzieci przedszkolnych*. [W:] *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*. Red. J. Brzeziński. Zielona Góra, s. 259–276; A. Dziurdy-Multan (2008): *Dziecięce sposoby tworzenia nazw*. Lublin; E. Muzyki-Furtak (2010): *Konstrukcje słowotwórcze w świadomości językowej dzieci niesłyszących*. Lublin; E. Haman (2013): *Słowotwórstwo dziecięce w badaniach psycholingwistycznych*. „Język. Poznanie. Komunikacja”. T. 19. Warszawa; M. Szurka (2014): *Neologizmy w języku dzieci w wieku przedszkolnym*. [W:] *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*. Red. M. Gaze, K. Kubacka. Łódź, s. 115–124.

tworzy grupę nazw działacza (*nomina agentis*, nazwy wykonawców czynności), umieszczając w niej „nazwy osób charakteryzujących się umiejętnością, skłonnością lub aktualnym wykonywaniem przez nie pewnych czynności” (1984: 38). Szczegółowo opisuje też trudności, które towarzyszą wydzieleniu tej kategorii spośród innych, a wśród nich: brak ostrej granicy między nazwami osobowych i nieosobowych wykonawców czynności, bliskość nazw o charakterze skłonnościowym i atrybutywnym, liczne zarówno formacje odczasownikowe, jak i odrzeczownikowe. W GWJP (1998) pojawiły się natomiast dwie kategorie: odczasownikowe nazwy subiektów czynności, procesów i stanów (wśród nich nazwy osobowych i nieosobowych wykonawców czynności oraz nazwy nosicieli procesów i stanów) oraz odrzeczownikowe nazwy subiektów przy niewyrażonym predykcje (tu znajduje się dziewiętnaście różnych podkategorii, np. nazwy subiektów odobiektowe, odrezultatywne, odnarzędziowe, odmateriałowe, odmiejscowe, odsposobowe, poza tym nazwy mieszkańców, posiadaczy, amatorów, zwolenników i inne). Ostatnia z propozycji klasyfikacji znacznie poszerza rozumienie kategorii wykonawcy czynności i włącza w jej obręb klasy wyrazów, które dotychczas traktowane były jako odrębne kategorie (np. nazwy mieszkańców, nosicieli cech, czyli tzw. nazwy subiektów właściwości, nazwy zbiorów)².

W niniejszym artykule kategorię osobowych wykonawców czynności rozumieć będziemy zgodnie z klasyfikacją przedstawioną w *Zarysie słowotwórstwa polskiego* Renaty Grzegorzycy, czyli do omawianej kategorii należeć będą wyłącznie nazwy osobowe, zarówno odczasownikowe, jak i odrzeczownikowe. Wśród derywatów o czasownikowej podstawie słowotwórczej są to wyłącznie nazwy osobowych wykonawców wskazywanych czynności, wśród derywatów o rzeczownikowej podstawie słowotwórczej – nazwy odobiektowe, odrezultatywne, odnarzędziowe i odmateriałowe³. Zgromadzone derywaty omówione zostaną według formalnych wykładników nazw subiektów, najpierw formacje odczasownikowe, następnie odrzeczownikowe.

W ogólnej polszczyźnie nazwy subiektów czynności, procesów i stanów derywowane są za pomocą ponad 40 formantów (cztery z nich to typy produktywne: -acz *gracz*, -ca *kierowca*, -iciel *żywiciel*, -ator *wizytator*, dziewięć poświadczonych jest w dużych seriach derywatów, np. -arz *murarz*, -nik *pracownik*, -ak *pływak*, -ec *kupiec*, -er *trener*, około 30 to wykładniki rzadkie bądź izolowane, np. -ek *grajek*, -eń *przechodzień*, -uła *gadula*). Odobiektowe nazwy subiektów są to nazwy osób, których podstawa może być nazwą

² Więcej o rozumieniu kategorii nazw wykonawców czynności w: Marciniak-Firadza 2014 i Marciniak 2008.

³ Te właśnie grupy odrzeczownikowych nazw wykonawców czynności odnotowane zostały w zgromadzonym materiale.

przedmiotu konkretnego lub dziedziny, którą zajmuje się ten, którego nazywa derywat. Najbardziej produktywne formanty tej grupy derywatów to sufiksy -arz *kominiarz* (sto derywatów w SJPD), -owiec *drogowiec* (ok. 60 derywatów w SJPD) oraz formant zerowy: *chirurg*. Inne, rzadsze typy słowotwórcze to nazwy utworzone z sufiksami -ista *basista*, -nik *ogrodnik*, -owy *dzielnicowy*, -ak *rybak*, -ik *chemik*. W odrezultatywnych nazwach subiektów podstawa słowotwórcza wskazuje na przedmiot powstający w wyniku czynności agensa. W ogólnej polszczyźnie derywowane są one formantami -arz *lalkarz*, -nik *kapelusznik*, -ista *eseista*. Odnarzędziowe nazwy subiektów to bardzo liczny typ, zwłaszcza w potocznym słownictwie zawodowym, derywowany przede wszystkim formantem -arz *narciarz*, z tematem wskazującym na obsługiwane urządzenie, instrument, środek komunikacji. Rzadsze formanty to -ista *pianista*, -owicz *kajakowicz* oraz formant paradygmatyczny: *tokarz*. Odmaterialowe nazwy subiektów nazywają działaczy ze względu na materiał, z którego wytwarzają oni produkty. Dominującym formantem w ogólnej polszczyźnie jest sufiks -arz *blacharz*. Odmiejscowe nazwy subiektów wskazują na wykonawców czynności wykonywanej w miejscu nazwanym przez podstawę słowotwórczą. Typowe formanty dla powyższych nazw to -arz *bibliotekarz* i -owicz *bazarowicz*.

3. Przebieg i metoda badań

Materiał słowotwórczy zebrany został podczas rozmów z 30 dzieci z trzech grup przedszkolnych: 10 z nich należało do grupy czterolatek (w wieku od 4;0 do 4;9), 10 do grupy pięcioletek (w wieku od 5;1 do 5;10), 10 do grupy sześciolatek (w wieku od 6;0 do 6;11). Dzieci nie były wybierane przez badającego ani opiekuna, chętne do rozmowy zgłaszały się same. Rozmowy prowadzone były z każdym dzieckiem osobno w miejscu, do którego inne dzieci nie miały dostępu, dzięki czemu nie słyszały swoich odpowiedzi i nie mogły sugerować się tym, co mówili inni. Osoba prowadząca badania oglądała z dziećmi książkę *Księga zawodów*⁴, w której na początku wskazywała na konkretne ilustracje, pytając, kim jest dana osoba. Na ilustracjach pokazanych wszystkim dzieciom przedstawieni byli: garncarz, tynkarz, malarz, dyrygent, pianista, skrzypek, tenisista, koszykarz. W trakcie rozmowy padały ze strony dziecka lub badającego sformułowania zawierające wyrazy mogące stać się podstawą słowotwórczą: nazwy czynności wykonywanej przez osobę przedstawioną na ilustracji, przedmiotów, których używa, miejsca,

⁴ *Księga zawodów* (2001). Koncepcja E. Beaumont. Tekst I. Piekarski. Red. H. Szal. Lublin.

w którym się odbywa, lub jej rezultatów, np. przy opisie pracy garncarza użyto wyrazów: *garnek, glina, lepić*, pianisty – *grać, pianino, muzyka*, koszykarza – *piłka, rzucać, kosz* itd.

Jeśli dziecko nie było zmęczone i chciało porozmawiać na temat innych ilustracji, mogło dowolnie wskazywać osoby wykonujące określone czynności i nazywać je. W trakcie swobodnego wybierania przez dziecko ilustracji osoba badająca również zadawała pytania na temat przedstawionych postaci i prowokowała podanie jak największej liczby wyrazów mogących pełnić funkcję podstawy słowotwórczej lub podawała je sama. Z każdym dzieckiem spędzono ok. 15 minut. Wszystkie odpowiedzi, zarówno określenia normatywne, jak i neologiczne, notowano, aby dziecko nie odniosło wrażenia, że są odpowiedzi lepsze i gorsze. Z zebranego materiału analizie zostało poddanych 136 neologizmów słowotwórczych, pominięto natomiast określenia normatywne, zestawienia wielowyrazowe typu: *pan od pszczół* czy *pan, który jeździ traktorem*, i neologizmy semantyczne.

4. Analiza materiału

Wśród zgromadzonego materiału odnotowano neologizmy słowotwórcze zbudowane z wykorzystaniem przedstawionych poniżej technik derywacyjnych.

4.1. Derywaty z sufiksem *-acz*

4.1.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

Sufiks *-acz* jest najbardziej produktywnym formantem tworzącym odczasownikowe nazwy wykonawców czynności (ok. 500 w SJPD)⁵. Urabia nazwy subiektów czynności wykonywanych zawodowo bądź uzualnie.

Sufiks ten stał się formalnym wykładnikiem formacji: *ścinacz* (6;6) ‘ten, kto ścina drzewa’, *projektacz* (6;6) ‘ten, kto projektuje ubrania’, *pomagacz* (6;2) ‘ten, kto pomaga nosić bagaże’, *pływacz* (5;3) ‘ten, kto pływa’, *malowacz* (5;1) ‘ten, kto maluje’, *rysowacz* (5;1) ‘ten, kto rysuje’, *pedacz* (5;1) ‘ten, kto pedałuje’, *drukowacz* (5;1, 4;1) ‘ten, kto drukuje’, *zjeżdżacz* (4;9) ‘ten, kto zjeżdża na nartach’, *strzelacz* (4;9) ‘ten, kto strzela piłką do kosza’⁶, *łapacz* (4;6) ‘ten, kto łapie ryby’, *pisacz* (4;5) ‘ten, kto pisze’.

⁵ Za: GWJP 1998: 401.

⁶ Ta oraz wszystkie pozostałe parafrazy słowotwórcze zbudowane zostały *post factum* z wyrazów, które mogły pełnić funkcję podstawy słowotwórczej. Stąd czasownik *strzelać*, którego dziecko użyło na zasadzie analogii do *strzelać do bramki*.

Podstawami słowotwórczymi są czasowniki niedokonane należące do tematów na -a- i -owa-. Większość derywatów została utworzona od czasowników, które stanowią podstawę słowotwórczą dla normatywnych formacji, z wykorzystaniem jednak odmiennego sufiksu, czyli -acz zamiast: -ak (*pływacz – pływak*), -arz (*malowacz – malarz, drukowacz – drukarz, pisacz – pisarz*), -nik (*rysowacz – rysownik*), -ant (*projektacz – projektant*). Kilkakrotnie podstawa czasownikowa zastąpiła normatywną podstawę rzeczownikową: *pomagać (pomagacz)* zamiast *bagaż (bagażowy)*, *ścinać (ścinac)* zamiast *drwa (drwał)*, *zjeżdżać (zjeżdżacz)* zamiast *narta (narciarz)*, *strzelać (strzelacz)* zamiast *koszyk (koszykarz)*, *łapać (łapacz)* zamiast *wędkę (wędkarz)*, *pedałować (pedacz)* zamiast *rowerzysta (rower)*. W jednym przykładzie nastąpiło ucięcie części podstawy słowotwórczej: *pedacz*.

4.2. Derywaty z sufiksem -arz

4.2.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

Sufiks buduje dość liczny typ (ok. 90 w SJPD). Są to nazwy subiektów czynności wykonywanych zawodowo bądź uzualnie.

Formant -arz posłużył dzieciom do utworzenia następujących nazw: *dyrygarz* (6;9; 5;8) 'ten, kto dyryguje', *dyrygiarz* (6;8) 'jw.', *projektarz* (6;8) 'ten, kto projektuje', *lepiarz* (6;2) 'ten, kto lepi garnki', *niesiarz* (6;0) 'ten, kto nosi bagaże', *sprzedarz* (6;0) 'ten, kto sprzedaje'⁷, *wypożyczarz* (5;7) 'ten, kto wypożycza książki w bibliotece', *rysowarz* (5;1) 'ten, kto rysuje', *kupowarz* (5;1) 'ten, kto kupuje', *wyścigarz* (5;1) 'ten, kto się wyściguje'.

Podstawami słowotwórczymi są czasowniki niedokonane należące do tematów na -a-, -owa-, -e-, -i-. Nowy formant -arz zastąpił, przy wykorzystaniu normatywnej czasownikowej podstawy słowotwórczej, tradycyjne w przywołanych derywatach sufiksy: -ent (*dyrygarz, dyrygiarz – dyrygent*), -ant (*projektarz – projektant*), -ca (*sprzedarz – sprzedawca*), -nik (*rysowarz – rysownik*), -ec (*kupowarz – kupiec*). Trzy rzeczowniki utworzone zostały od czasownika w opozycji do tradycyjnej podstawy rzeczownikowej: *wypożyczać (wypożyczarz)* zamiast *biblioteka (bibliotekarz)*, *nieść (niesiarz)* zamiast *bagaż (bagażowy)*, *lepić (lepiarz)* zamiast *garnek (garncarz)*, jeden – od neologicznego czasownika *wyścigować się (wyścigarz)*.

⁷ Możliwa jest również motywacja neosemantyczna.

4.2.2. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-arz* wykorzystany został przede wszystkim do tworzenia odnazwionych nazw subiektów: *trąbkarz* (6;9, 6;2, 6;2, 6;2, 5;8) ‘ten, kto gra na trąbce’, *trąbciarz* (6;8) ‘ten, kto gra na trąbie’, *trąbarz* (5;6) ‘jw.’⁸, *pianiniarz* (6;9, 6;2, 5;8) ‘ten, kto gra na pianinie’, *pianinarz* (6;8, 5;2) ‘jw.’, *skrzypciarz* (6;9) ‘ten, kto gra na skrzypcach’, *skrzypczarz* (6;0) ‘jw.’, *perkusjarz* (6;9) ‘ten, kto gra na perkusji’, *perkarnarz* (6;0) ‘jw.’, *wyścigówkarz* (5;7) ‘ten, kto jeździ wyścigówką’, *rowerarz* (5;2) ‘ten, kto jeździ na rowerze’, *nartarz* (5;1) ‘ten, kto jeździ na nartach’, *kamerarz* (5;1) ‘ten, kto posługuje się kamerą’, *komputerarz* (4;5) ‘ten, kto pracuje przy komputerze’.

Na uwagę zasługują derywaty, w których inaczej potraktowano temat słowotwórczy: rzeczownik *pianiniarz* z miękkim wygłosem tematu i *pianinarz* z twardym wygłosem, *skrzypczarz* z alternacją *c:cz* i *skrzypciarz* z ucięciem części podstawy słowotwórczej oraz miękkim wygłosem tematu, regularnie utworzony *perkusjarz* i *perkarnarz* z ucięciem części podstawy i dodatkowym *-n-*. W rzeczownikach *trąbciarz* i *trąbkarz* określających tę samą osobę podstawą słowotwórczą stał się wyraz *trąba* lub jego forma deminutywna *trąbka*.

Przyrostek ten posłużył także dzieciom do utworzenia odmateriałowych nazw subiektów: sześciokrotnie nazwy *gliniarz* (5;1, 5;7, 5;8, 5;8, 5;10, 6;2) ‘ten, kto lepi garnki z gliny’ oraz rzeczowników *glinarz* (4;6, 6;6, 6;8) ‘jw.’, *drewniarz* (5;1) ‘ten, kto robi meble z drewna’, *farbarz* (5;2) ‘ten, kto maluje farbą ściany’. W części neologizmów tego typu sufiks *-arz* poprzedzony został zmiękczoną spółgłoską oboczną w stosunku do twardej spółgłoski w podstawie słowotwórczej (*gliniarz*, *drewniarz*), w części nie doszło do powstania takiej alternacji (*glinarz*, *farbarz*).

Sufiks *-arz* wykorzystany został trzykrotnie do utworzenia odobiektowych nazw subiektów: *baletarz* (6;8) ‘ktoś, kto tańczy w balecie’, *muzykarz* (5;10) ‘ktoś, kto zajmuje się muzyką // tworzy muzykę’⁹, *ularz* (4;6) ‘ktoś, kto hoduje w ulach pszczoły’, dwukrotnie odrezultatywnych: *stólarz* (5;7) ‘ten, kto robi stoły’ (bez normatywnej alternacji *ó:o*), *garnarz* (4;5, 6;0) ‘ten, kto robi garnki’.

⁸ W derywatach *trąbciarz* i *trąbkarz* możliwa jest również motywacja odczasownikowa: ‘ten, kto trąbi’.

⁹ Tu podwójna funkcja tematu słowotwórczego: jest on wykładnikiem przedmiotu i rezultatu czynności jednocześnie.

4.3. Derywaty z sufiksem *-nik*

4.3.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

Jest to typ dość liczny, choć formant potraktować można jako regresywny, ponieważ w wielu formacjach sufiks *-nik* zastąpiony został dzisiaj przez *-ca* (np. XIX-wieczne *przestępnik*, *rozdawnik* i dzisiejsze *przestępca*, *rozdawca*).

Wśród zebranego materiału znalazły się trzy derywaty z sufiksem *-nik*: *gładnik* (6;8) ‘ten, kto gładzi ściany’, *malownik* (5;8, 6;2, 6;8, 6;11) ‘ten, kto maluje’, *budownik* (5;8, 6;2) ‘ten, kto buduje’.

Podstawami słowotwórczymi są czasowniki niedokonane należące do tematów na *-owa*, *-i*. Zostały one utworzone od czasowników, które stanowią podstawę słowotwórczą dla normatywnych formacji słowotwórczych, z wykorzystaniem odmiennego sufiksu: *-arz* (*malownik* – *malarz*), *-niczy* (*budownik* – *budowniczy*), lub też podstawa czasownikowa *gładzić* zastąpiła rzeczownik wskazujący na materiał, który służy do gładzenia ścian (*tynk*; *gładnik* – *tynkarz*).

4.3.2. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-nik* stał się formalnym wykładnikiem derywatów odobiektowych: *pszczółnik* (6;8) ‘ktoś, kto hoduje w ulach pszczoły’, *konnik* (5;7) ‘ktoś, kto hoduje konie’. Przyrostek *-nik* dzieci wykorzystały również do utworzenia nazw, których w ogólnej polszczyźnie nie tworzy, czyli nazw odnarzędziowych: *rowernik* (5;7) ‘ten, kto jeździ na rowerze’, *gitarnik* (4;6) ‘ten, kto gra na gitarze’ i odmiejscowych: *hotelnik* (6;8) ‘ten, kto pracuje w hotelu’.

4.4. Derywaty z sufiksem *-ec*

4.4.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

Jest to typ mało liczny w polszczyźnie ogólnej, formant nie tworzy już nowych formacji.

Formant *-ec* posłużył do utworzenia następujących derywatów: *dyrygowiec* (6;6, 6;2) ‘ten, kto dyryguje’ *wyścigowiec* (6;2) ‘ten, kto się wyściguje’, *kierowiec* (5;3) ‘ten, kto kieruje’.

Podstawą słowotwórczą są czasowniki niedokonane należący do tematów na *-owa*-. Sufiks *-ec* zastąpił normatywne w analizowanych rzeczownikach sufiksy: *-ent* (*dyrygowiec* – *dyrygent*), *-ca* (*kierowiec* – *kierowca*). U podstaw formacji *wyścigowiec* leży neologiczny czasownik *wyścigować się*.

4.4.2. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-ec* utworzył również jedną odobiektową nazwę subiektu: *podkowiec* (6;6) ‘ten, kto zakłada koniowi podkowę’¹⁰.

4.5. Derywaty z sufiksem *-ek*

4.5.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

Jest to typ mało liczny w polszczyźnie ogólnej. Dzieci utworzyły cztery derywaty z sufiksem *-ek*: *tressek* (6;9) ‘ten, kto tresuje zwierzęta’, *szywek* (6;8) ‘ten, kto szyje’, *szyczek* (6;0) ‘jw.’, *szyjek* (5;1) ‘jw.’.

Podstawą słotwórczą jest czasownik niedokonany z tematem zerowym oraz tematem na *-owa-*. Do utworzenia formacji *szywek*, *szyczek* i *szyjek* posłużył współczesny czasownik *szyć* zamiast stp. *krawać* (dziś obecnego w *wykrawać*, *skrawać* itp.). W rzeczowniku *tressek* użyty został formant *-ek* zamiast tradycyjnego *-er* (*treser*).

4.5.2. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-ek* nie jest wykorzystywany w ogólnej polszczyźnie jako formalny wykładnik odrzeczownikowych nazw subiektów, jest natomiast charakterystyczny dla form deminutywnych. Dzieci wykorzystały go do utworzenia nazw odobiektowych: *tenisek* (5;10, 6;2) ‘ktoś, kto gra w tenisa’, *baletek* (6;2) ‘ktoś, kto tańczy w balecie’ oraz odnarzędziowych: *pianinek* (5;7).

4.6. Derywaty z sufiksem *-er*

4.6.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

W polszczyźnie ogólnej formant *-er* występuje w około 40 derywatach oznaczających osobowych wykonawców czynności motywowanych przez czasowniki obce (GWJP 1998: 404).

Dzieci utworzyły jeden taki rzeczownik: *tancer* (6;2) ‘ten, kto tańczy’, wykorzystując sufiks *-er* zamiast *-erz* (*tancerz*).

¹⁰ Tu raczej wykluczyć należy pochodzenie odczynnościowe, gdyż od czasownika *podkuwać* derywat powinien brzmieć *podkuwiec*.

4.6.2. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-er* nie jest wykorzystywany w ogólnej polszczyźnie do tworzenia odrzeczownikowych nazw subiektów. Dzieci utworzyły jeden rzeczownik od-materiałowy: *tynkier* (6;2) ‘ten, kto kładzie tynk’, wprowadzając alternację k:k’.

4.7. Sufiks *-(ow)ski*

4.7.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

Sufiks *-(ow)ski* to wykładnik genetycznego przymiotnika agentywnego utworzonego od czasownika czynnościowego oznaczający cechę polegającą na wykonywaniu czynności. Nazwa *dyrygowski* (5;8) pochodzi od *dyrygować*, podobnie jak *zwycięski* od *zwycięzać*.

4.7.2. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Przymiotnikowy sufiks *-(ow)ski* posłużył również do utworzenia nazw odobiektowych: *koniowski* (5;8) ‘ten, kto zajmuje się końmi’, odrezultatywnych: *mapowski* (5;8) ‘ten, kto robi mapy’ i odnarzędziowych: *pianinowski* (5;8) ‘ten, kto gra na pianinie’.

4.8. Sufiks *-owiec*

4.8.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy wyrażonym predykanie

Sufiks *-owiec* jest wykładnikiem formalnym nazw odrzeczownikowych, dzieci wykorzystały go nowatorsko do utworzenia dwóch nazw odczasownikowych: *strzelowiec* (6;6) ‘ten, kto strzela’, *pokazowiec* (6;6) ‘ten, kto pokazuje, przewodnik’. W rzeczowniku *strzelowiec* *-owiec* pojawił się w miejscu *-ec* (*strzelowiec* – *strzelec*). W derywacie *pokazowiec* podstawą słowotwórczą stał się czasownik *pokazywać* zamiast *przewodzić*, który obecny jest w tradycyjnym określeniu *przewodnik*.

4.8.2. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-owiec* jest wykładnikiem formalnym derywatów należących do kategorii odobiektowych nazw subiektów. Dzieci wykorzystały formant *-owiec* do utworzenia wyrazów: *baletowiec* (6;6) ‘ten, kto tańczy w balecie’, *ubran-*

kowiec (6;6) ‘ten, kto projektuje ubranka’, *watowiec* (6;6) ‘ten, kto sprzedaje watę cukrową’, *tenisowiec* (6;2) ‘ten, kto gra w tenisa’. W badanym materiale podstawami słowotwórczymi są zarówno rzeczowniki konkretne (*ubranko*, *wata*), jak i rzeczowniki abstrakcyjne (*balet*, *tenis*).

Oprócz tego sufiks *-owiec* posłużył do utworzenia nazw należących do kategorii, dla których nie jest normatywny. Są to przede wszystkim nazwy odnarzędziowe: *traktorowiec* (6;6) ‘ten, kto jeździ traktorem’, *piłkowiec* (6;2, 4;1) ‘ten, kto gra w piłkę koszykową’, *skrzyptowiec* (6;2) ‘ten, kto gra na skrzypcach’, *perkusowiec* (6;2) ‘ten, kto gra na perkusji’, *nartowiec* (4;3) ‘ten, kto jeździ na nartach’. Kilka derywatów należy do kategorii nazw odmaterialowych: *tynkowiec* (6;6) ‘ten, kto kładzie tynk’, *farbowiec* (6;6) ‘ten, kto maluje farbą ściany’, *glinowiec* (6;2) ‘ten, kto lepi z gliny garnki’, jeden jest odrezultatywną nazwą subiektu: *meblowiec* (6;6) ‘ten, kto robi meble’, a jeden odmiejscową: *śniegowiec* (4;1) ‘ten, kto zjeżdża na nartach po śniegu’.

4.9. Sufiks *-ista/-ysta*

4.9.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-ista/-ysta* został przez dzieci wykorzystany zgodnie z normą istniejącą w języku ogólnym do utworzenia nazwy odnarzędziowej: *rowerzta* (5;1) ‘ten, kto jeździ na rowerze’, w której normatywny rzeczownik pochodny *rowerzysta* skrócony został o cząstkę *-ys-*. Równocześnie utworzona została nazwa odmiejscowa: *ogrodzista* (4;5) ‘ten, kto pracuje w ogrodzie’, należąca do typu, dla którego formant *-ista/-ysta* nie jest wykładnikiem formalnym. Podwójną motywację słowotwórczą może mieć rzeczownik *księżysta* (5;6) ‘ktoś, kto sprzedaje książki w księgarni’. Jego podstawą słowotwórczą jest zarówno rzeczownik *książka* (stąd obecność spółgłoski *ż*), jak i *księgarnia* (stąd obecność samogłoski *e*)¹¹. Byłaby to zatem formacja odobiektowa i odmiejscowa równocześnie.

¹¹ W rozmowie nie pojawił się wyraz *księga*, stąd założenie, że nie może on być podstawą słowotwórczą.

4.10. Sufiks *-owy*

4.10.1. Sufiksalne nazwy subiektów przy niewyrażonym predykanie

Sufiks *-owy* jest typowy dla nazw subiektów odobiektowych i w takiej funkcji został wykorzystany przez dzieci, które utworzyły derywaty: *koszykowy* (6;11) 'ktoś, kto wrzuca piłkę do koszyka, koszykarz', *tenisowy* (6;6, 6;6) 'ktoś, kto gra w tenisa'. Ponadto stał się on wykładnikiem formalnym nazw odnarzędziowych (w grupie bardzo bliskiej semantycznie nazwom odobiektowym): *piłkowy* (4;1, 6;6) 'ten, kto gra w piłkę koszykową', *nartowy* (6;6) 'ten, kto jeździ na nartach', *skrzypcowy* (6;2) 'ten, kto gra na skrzypcach'.

4.11. Sufiksy izolowane

Część sufiksów wykorzystana została do utworzenia pojedynczych derywatów. Są to formanty o różnym stopniu produktywności, nie stanowią one jednak w większości wykładników formalnych kategorii nazw wykonawców czynności. Jeden sufiks charakterystyczny dla odobiektowych nazw subiektów posłużył do budowy derywatu odobiektowego: *pszczolak* (5;1) 'ktoś, kto hoduje pszczoły'. Przyrostki hipokorystyczne *-uś*, *-iś* ufundowały formacje odobiektowe: *koszykówczuś* (4;5) 'ktoś, kto gra w koszykówkę', *koniowiś* (4;5) 'ktoś, kto zajmuje się końmi'¹² i odnarzędziowe: *roweruś* (4;9) 'ktoś, kto jeździ rowerem'. Za pomocą sufiksu deminutywnego *-ik* utworzono odobiektową nazwę subiektu: *ulik* (6;2) 'ten, kto hoduje pszczoły w ulu', sufiks *-ol* typowy dla ekspresywnych nazw nosicieli cech (np. *łysol* czy *schizol*) posłużył do utworzenia nienacechowanej nazwy działacza *tenisol* (5;1) 'ten, kto gra w tenisa'. Sufiks *-osz* tworzący nazwy amatorów (np. *kawosz*) ufundował derywat *nartosz* (5;8) 'ten, kto jeździ na nartach'. W rzeczowniku *pedałusz* (5;1) 'ten, kto pedałuje' wydzielić można sufiks *-usz*, pojawiający się w formacjach odobiektowych i odmiejscowych (np. *kuracjusz*, *provincjusz*). Historyczny dziś formant *-ic* tworzący odojcowskie nazwy synów znalazł się w formacjach *jeździec* (6;6) 'ten, kto jeździ konno', *pszczelic* (6;2) 'ten, kto hoduje pszczoły'.

¹² Formant rozszerzony o cząstkę *-ow-*.

4.12. Neologiczne sufiksy lub techniki derywacyjne

Kilka derywatów utworzonych zostało w sposób nieznanymi polszczyźnie ogólnej. Są to: *tenirz* (6;0) ‘ten, kto gra w tenisa’, *pianirz* (6;0) ‘ten, kto gra na pianinie’, *dźwigościerz* (4;5) ‘ten, kto pracuje na dźwigu’, *projektar* (6;0) ‘ten, kto projektuje ubrania’, *koszul* (5;8) ‘ten, kto wrzuca piłkę do kosza’, *pianiston* (4;5) ‘ten, kto gra na pianinie’, *cyrek* (5;1) ‘ten, kto pracuje w cyrku’, *biblioterek* (5;10) ‘ten, kto pracuje w bibliotece’, *ścinarzyn* (4;5) ‘ten, kto ścina drzewa’, *drukoczyzy* (4;0) ‘ten, kto drukuje’, *nartach* (4;2) ‘ten, kto jeździ na nartach’, *ilustracorz* (5;1) ‘ten, kto wykonuje ilustracje’. Ostatni wyraz mógł powstać z tradycyjnego dla omawianego wyrazu zakończenia -tor (*ilustrator*) z eliminacją alternacji t:c.

4.13. Derywaty z sufiksem kontaminowanym

Jednym ze sposobów tworzenia neologizmów strukturalnych wykorzystywanym przez dzieci jest kontaminowanie sufiksów typowych dla nazw osobowych wykonawców czynności. Dzieci połączyły sufiksy -acz i -ek, tworząc wyraz *biegaczek* (5;1), oraz sufiksy -arz i -ista w wyrazach *malarzysta* (5;6) ‘ten, kto maluje’, *gliniarzysta* (5;6) ‘ten, kto lepi garnki z gliny’, *nartarzysta* (5;6) ‘ten, kto jeździ na nartach’, *piłkarzysta* (5;6) ‘ten, kto gra w piłkę koszykową’. Dwa sufiksy tworzące nazwy omawianej kategorii -owy i -nik zostały skontaminowane w jeden sufiks -ownik, który posłużył do utworzenia formacji *bagażownik* (5;8) ‘ten, kto nosi bagaże’, *lodownik* (5;7) ‘ten, kto zjeżdża na nartach po lodzie’, *księgownik* (5;8) ‘ten, kto pracuje w księgarni’. W ostatnim przykładzie motywacja odmiejscowa (*księgarnia*) jest bardziej prawdopodobna niż odobiektowa (*księga*), ponieważ w trakcie rozmowy padło stwierdzenie, że pan przedstawiony na ilustracji pracuje w księgarni, nie został natomiast użyty rzeczownik *księga*. Kontaminacja sufiksów -arz i -ski doprowadziła do powstania formacji *garnkarski* (5;2) ‘ten, kto robi garnki’, formantów -ski/-isko i -arz ufundowało derywat *łowiskarz* (4;5) ‘ten, kto łowi ryby’.

4.14. Derywaty z formantami paradygmatycznymi

Cztery derywaty utworzone zostały z formantem paradygmatycznym. Są to odobiektowe nazwy subiektów: *muzykanta* (5;1) ‘muzykant’, *baletnic* (5;1) ‘od: baletnica’, *balerin* (6;6) ‘od: balerina’ i *koszykówek* (5;7) ‘ten, kto gra w koszykówkę’.

4.15. Derywaty z formantami ujemnymi

Kilka derywatów powstało w wyniku wprowadzenia alternacji ilościowej wewnątrztematowej: *dygent* (5;1) ‘dyrygent’, *księgara* (5;3) ‘ten, kto pracuje w księgarni’ i wygłosowej (tzw. ucięcia): *mal* (5;3) ‘ten, kto maluje’, *glin* (4;1) ‘ten, kto lepi z gliny’, *nart* (5;1) ‘ten, kto jeździ na nartach’.

4.16. Złożenia

Jeden derywat powstał jako złożenie z interfiksem -o-: *wiercopan* (5;3) ‘pan, który wierci’.

4.17. Derywaty słowotwórcze a derywaty semantyczne

Neosemantyacja to jeden z procesów rozwoju języka, który w całej jego historii prowadził do wzbogacania leksyki (Markowski 2005: 165). Związki między pierwotnym a wtórnym znaczeniem neosemantyizmu oparte są na podobieństwie lub styczności nazw i znaczeń. Wyróżnia się cztery mechanizmy nadawania wyrazom nowych znaczeń: metaforyzację (podobieństwo znaczeń), metonimizację (styczność znaczeń), paronimie (podobieństwo nazw) i elipsę (styczność nazw) (Grabias 2001: 227).

Części wyrazów podanych przez dzieci jako odpowiedniki nazw wykonawców czynności nie można jednak uznać za neologizmy semantyczne mimo formalnego podobieństwa do istniejących jednostek leksykalnych, ponieważ z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że nie zostały one przywołane w świadomy sposób jako nazwy odwołujące się do nich metaforycznie, metonimicznie czy brzmieniowo. Przywołane niżej nazwy zostały więc utworzone zgodnie z istniejącymi technikami derywacyjnymi jako neologizmy słowotwórcze, a nie znaczeniowe.

Niektóre rzeczowniki podane przez dzieci na określenie nazw wykonawców czynności nie zostały przywołane jako wtórne znaczeniowo do notowanych przez SJP, gdyż ich semantyka jest bardzo odległa: *pływacz* to ‘wodna lub błotna roślina owadożerna o kwiatach wystających ponad wodę’ lub ‘wieloryb niemający płetwy grzbietowej’; *łapacz* słownik notuje jako ‘pot. o agencji policji śledczej’ bądź ‘pot. w domach, willach itp.: pierwszy przedpokój, którego funkcją jest zatrzymywanie zimnego powietrza wpadającego do mieszkania’, bądź też ‘urządzenie wylapujące z cieczy, gazów itp. niepotrzebne substancje’. *Glin* notowany jest w SJP jako ‘pierwiastek chemiczny, srebrzystobiały metal’, *śniegowiec* jako ‘ocieplany, nieprzemakalny but zimowy z wysoką

cholewą, *podkowiec* zaś to ‘nietoperz odznaczający się podkowiastą narosłą skórą na nosie’.

Za neosemantyzm nie można również uznać rzeczowników nienotowanych przez współczesne słowniki języka polskiego, a występujące w SJPD: *strzelacz* to ‘pogardliwie o myśliwym starającym się jedynie o to, aby upolować jak najwięcej zwierzyny’ lub ‘celny strzelec’, *ścinacz* zanotowano z kwalifikatorem ‘daw. ten, kto ścina kogo, kto ucina głowy’. Rzeczownik *trąbkarz* notowany jest przez SJPD w znaczeniu ‘ten, kto zawodowo gra na trąbce’, *budownik* i *hotelnik* jako przestarzałe formy wyrazów *budowniczy* i *hotelarz*, *gładnik* to natomiast określenie ‘przyrządu do gładzenia papieru’.

Niejasna jest motywacja dwóch rzeczowników: *gliniarz* i *sprzedarz*. Obydwa (drugi jako homofoniczna forma leksemu *sprzedaż*) znane są współczesnym użytkownikom języka. Można je uznać za neologizmy semantyczne ze względu na skojarzenie formy fonicznej, nie są to jednak wyrazy należące do języka, którym posługujemy się na co dzień, mówiąc do dziecka.

5. Wyniki badań

Wśród 30 przebadanych dzieci zebrano 136 leksemów, z czego niektóre utworzone zostały przez kilkoro przedszkolaków niezależnie od siebie (badanie przeprowadzone zostało w warunkach uniemożliwiających słuchanie udzielanych odpowiedzi), m.in. *gliniarz* (6 razy), *trąbkarz* (5 razy), *malownik* (4 razy), *gliniarz*, *pianiniarz* (po 3 razy), *drukowacz*, *dyrygarz*, *pianinarz*, *garnarz*, *budownik*, *dyrygowiec*, *tenisek*, *piłkowiec* (po 2 razy). Wskazywałoby to na ich atrakcyjność spowodowaną przejrzystością słowotwórczą dzięki wyborowi takiej, a nie innej podstawy słowotwórczej i wykorzystaniem bardzo produktywnych formantów -arz, -acz, -owiec, -nik. Większość neologizmów utworzona została przez dzieci pięcio- i sześciolatnie (po ok. 42%). Bardzo chętnie uczestniczyły one w rozmowie i nie rezygnowały z prób nazwania postaci wskazywanych na ilustracji, nawet jeśli nie znały właściwego słowa. Miały świadomość, że skoro nie wiedzą, jak dana osoba się nazywa, to mogą zaproponować własną nazwę. Dzieci czteroletnie natomiast w zdecydowanej większości podawały albo nazwy, które znały, albo które wydawało im się, że istnieją, albo tworzyły definicje typu: „to jest pan, który gra na pianinie”. Zdecydowanie częściej odpowiadały także „Nie wiem” i nie miały ochoty na tworzenie własnych słów (w badanym materiale stanowią one ok. 16%). Większość formacji derywowanych przez nie zawierało najbardziej produktywne formanty tworzące nazwy wykonawców czynności: -arz, -acz, -owiec oraz formanty hipokorystyczne -iś, -uś. Stosunkowo często (20% wszystkich

utworzonych przez czterolatki nazw) budowały też struktury w sposób nieprzewidziany przez normę językową, np. *pianiston*, *drukoczczy*, *dźwigościerz*, *nartach*, *ścinarzyn*.

W trakcie rozmowy padały wyrazy, które mogłyby stać się podstawami słowotwórczymi konkretnych derywatów, np. w rozmowie o malarzu pojawiły się: *malować*, *farba*, *ściana*, *pędzel*. Zdecydowanie częściej dzieci wybierały podstawę zgodnie z normą (ok. 70%), wykorzystując jednak nienormatywny dla danej formacji sufiks, np. ‘ten, kto maluje farbą ściany’ był raczej *malowaczem*, *malownikiem* czy *malarzystą*, rzadziej natomiast tworzyły derywat o neologicznej podstawie (ok. 30%), np. *farbarz*, *farbowiec*. Podobnie ‘ten, kto zjeżdża na nartach po śniegu, lodzie’ był częściej *nartowcem*, *nartowym*, *nartoszem*, *nartachem*, *nartarzystą*, *nartem*, rzadziej *zjeżdżaczem*, *śniegowcem*, *lodownikiem*. Z odwrotną sytuacją mamy do czynienia w przypadku określenia garncarza, czyli ‘tego, kto lepi garnki z gliny’. Zdecydowanie najczęściej podstawą słowotwórczą stawała się nazwa materiału, która ufundowała struktury *gliniarz* (6 razy), *glinarz* (3 razy), *glinowiec*, *gliniarzystą*, *glin*, rzadziej nazwa czynności *lepiarz* i normatywna nazwa wytworu *garncarz*, *garncarski*. Ma to zapewne związek ze zmianami, jakie zaszły w technologii produkcji garnków, do których nie używa się dzisiaj gliny i nie wytwarza się ich ręcznie. Na uwagę zasługują próby nazwania ‘tego, który rzuca piłkę do kosza’ z wykorzystaniem podstawy *piłka*. Dzieciom wydawało się to bardzo naturalne, że *piłka* może znaleźć się w strukturze derywatu, a jednocześnie zdawały sobie sprawę, że termin *piłkarz* określa inny typ sportowca. Dlatego też próbowały wykorzystać tę podstawę, ale dla odróżnienia od futbolisty dodawały inne sufiksy i nazywając koszykarza, tworzyły wyrazy *piłkowiec*, *piłkowy*, *piłkarzystą*.

Większość utworzonych nazw to formacje odrzeczownikowe, przede wszystkim odobiektowe i odnarzędziowe, rzadziej odmaterialowe, odrezultatywne i odmiejskowe (wszystkie formacje odrzeczownikowe to prawie 70%). Najistotniejsze dla przejrzystości słowotwórczej derywatu były rzeczowniki konkretne nazywające obiekty czynności, np. *ul* – *ularz*, *bagaż* – *bagażownik*, *ubranko* – *ubrankowiec*, i narzędzia, którymi posługiwały się osoby przedstawione na ilustracjach, np. *trąbka* – *trąbkarz*, *rower* – *rowernik*, *piano* – *pianinowski*. Czasem dzieci wykorzystywały jako podstawę rzeczowniki będące nazwą materiału, z którego omawiane osoby wytwarzały pewne produkty, np. *drewno* – *drewniarz*, *farba* – *farbowiec*, *tynk* – *tynkier*, lub nazwy samych produktów, np. *mebel* – *meblowiec*, *mapa* – *mapowski*, *ilustracja* – *ilustratorz*, a także miejsc, w których pracują / wykonują czynności dane osoby, np. *hotel* – *hotelnik*, *ogród* – *ogrodzista*, *śnieg* – *śniegowiec*. Mniej neologizmów dziecięcych to formacje odczasownikowe (ponad 30%), choć zdarzało

się, że dzieci preferowały podstawy czasownikowe, mimo że w tradycyjnych derywatach podstawami są rzeczowniki, np. *pedałować – pedacz, pedałusz* (tj. rowerzysta), *ścinać – ścinarzyn* (tj. drwal).

Większość neologizmów powstała w wyniku sufiksacji (93%), odnotowano także pojedyncze przykłady w zakresie derywacji paradygmatycznej i alternacyjnej (po ok. 4%) i jedno złożenie. Najbardziej produktywny sufiks to -arz (30% wszystkich użytych form), tworzący struktury zarówno odczasownikowe, np. *rysowarz, kupowarz*, jak i odrzeczownikowe, np. *kamerarz, baletarz, muzykarz*. Drugi z sufiksów -owiec (ponad 10%) został przez dzieci potraktowany w sposób nowatorski, gdyż w ogólnej polszczyźnie tworzy on wyłącznie formy odrzeczownikowe, a w badanym materiale znalazły się zarówno formy, których podstawą słotwórczą jest rzeczownik, np. *watowiec, ubrankowiec, tenisowiec*, jak i nieprzewidziany przez normę czasownik, np. *pokazowiec, strzelowiec*. Na uwagę zasługują również formanty (formantoidy) i techniki derywacyjne nieobecne w ogólnej polszczyźnie, które leżą u podstaw wyrazów, takich jak np. *dźwigościerz* czy *ścinarzyn*, oraz kontaminowanie dwóch sufiksów: najpopularniejsze to -arzysta *malarzysta, gliniarzysta, nartarzysta, piłkarzysta* i -ownik *bagażownik, lodownik, księgownik*. Dużo rzadziej dzieci wykorzystywały formanty paradygmatyczne, okazały się one niezbędne przy tworzeniu nazw męskich od żeńskich typu *baletnic, balerin*. Stosunkowo rzadko stosowano także ucięcie wewnątrztematowe: *dygent, księgara* lub w wygłosowe: *mal, nart, glin*.

Częstość użycia pozostałych formantów przedstawia poniższa tabela.

Formant	Leksemy		Użycia	
	ilościowo	procentowo	ilościowo	procentowo
1	2	3	4	5
-arz	33	24,26	48	30,0
-owiec	16	11,76	17	10,62
-acz	12	8,82	13	8,13
suf. neologiczne	12	8,82	12	7,5
suf. kontaminowane	10	7,35	10	6,25
-nik	8	5,88	12	7,5
-ek	7	5,14	8	5,0
-owy	5	3,67	7	4,38
formanty ujemne	5	3,67	5	3,13
-ec	4	2,94	5	3,12
-(ow)ski	4	2,94	4	2,5
formanty paradygmatyczne	4	2,94	4	2,5

cd. tabeli

1	2	3	4	5
-ista/-ysta	3	2,21	3	1,88
-er	2	1,47	2	1,25
-uś	2	1,47	2	1,25
-ic	2	1,47	2	1,25
-ak	1	0,73	1	0,63
-is	1	0,73	1	0,63
-ik	1	0,73	1	0,63
-ol	1	0,73	1	0,63
-osz	1	0,73	1	0,63
-usz	1	0,73	1	0,63
złożenia	1	0,73	1	0,63

Okazało się także, że dzieci „wskrzesiły” pewne archaiczne już dzisiaj wyrazy. Utworzone przez dzieci nazwy *budownik*, *hotelnik*, *trąbkarz*, niewystępujące we współczesnych opracowaniach leksykograficznych, zanotowane zostały w SJPD w takim samym znaczeniu, jakie nadały im badane przedszkolaki (dwa pierwsze już w SJPD oznaczone zostały jako wyrazy przestarzałe). Zakresy znaczeniowe rzeczowników *strzelacz* i *ścincacz* różnią się, choć wskazują na osoby zajmujące się odpowiednio *strzelaniem* i *ścincaniem*: tradycyjnie *strzelacz* to myśliwy (strzela do zwierząt), *ścincacz* zaś to kat (ścina głowy), a w języku dzieci *strzelacz* to koszykarz (strzela do kosza), a *ścincacz* to drwal (ścina drzewa). Dyskusyjne jest również uznanie za neologizmy słowotwórcze wyrazów *gliniarz* (tj. garncarz) i *sprzedarz* (tj. sprzedawca), ale uznano, że potoczne określenie policjanta *gliniarzem* i rzeczownik abstrakcyjny *sprzedaż* nie są wyrazami, które funkcjonują w codziennym języku dzieci.

6. Podsumowanie

Przeprowadzone badania (w zamierzeniach autorskich ich kontynuacja na liczniejszej grupie) umożliwiły dokonanie ciekawych obserwacji języka dziecka w zakresie umiejętności posługiwania się słownictwem określającym wykonawców czynności, jak również swobody tworzenia neologizmów w badanym kręgu tematycznym. Dla logopedii badania tego typu są niezwykle znaczące, gdyż w odniesieniu do normy językowej ustala się granice patomechanizmów mowy (Banaszkiewicz 2016). Szczegółowa znajomość wszelkich sprawności językowych umożliwia tworzenie trafnych narzędzi

diagnostycznych oraz ustalanie prawidłowych i optymalnych programów terapeutycznych. W ramach diagnozy logopedycznej wiele jest gotowych propozycji umożliwiających diagnozę stanu realizacji fonetyki i fonologii dziecka oraz osoby dorosłej. W czasie pełnej diagnozy ważne są również obserwacje dotyczące innych aspektów realizacji języka – w tym również stanu słowotwórstwa. Jest to niezbędne, gdy diagnozuje się m.in. dzieci z opóźnionym rozwojem mowy, z oligofazją, afazją dziecięcą czy też zaburzeniami słuchu. W tych przypadkach ważne jest, by zaplanować w terapii stymulację oraz korektę umiejętności posługiwania się słownictwem przez dziecko w różnych sytuacjach komunikacyjnych (Gałkowski 2005; Jastrzębowska 2005). Badań i wskazówek w tym zakresie jest nadal zbyt mało. Autorzy wykonali badania dzieci w normie językowej, by stworzyć tym samym płaszczyznę porównania umiejętności słowotwórczych dzieci dotkniętych wyżej wymienionymi zaburzeniami języka. W przyszłości umożliwi to zaproponowanie praktycznych rozwiązań w terapii logopedycznej.

Ważnym elementem obserwacji jest również gotowość dziecka do tworzenia neologizmów. Jest to jedna z cech charakterystycznych dla ostatniego etapu rozwoju mowy dziecka, zwanego etapem swoistej mowy dziecięcej. Obejmuje on wiek między trzecim a szóstym rokiem życia. Neologizmy są wyrazem umiejętności posługiwania się regułami i kategoriami językowymi poznanymi przez dziecko wcześniej, jak też są dowodem na swobodę językową. Jeśli dziecko ma problemy z tworzeniem neologizmów, to może być to oznaka niedokończonego rozwoju mowy, tak więc sugerować to może przyszłe problemy dziecka w opanowywaniu kolejnych umiejętności językowych – czytania i pisania. Dlatego w terapii logopedycznej opóźnionego rozwoju mowy na ostatnim etapie terapii logopedzi powinni stymulować tworzenie neologizmów. Potrzebna jest więc im wiedza o tym, które neologizmy dziecko tworzy najprościej i które są dla niego najbardziej logiczne. Wsparcie badań lingwistycznych w tym zakresie jest więc niezbędne.

Końcowy postulat, który chcieliby przedstawić autorzy, brzmi, by przy tworzeniu narzędzi diagnostycznych logopedycznych oraz przy układaniu trafnych programów terapeutycznych współpracowali ze sobą w zespole specjaliści z dwóch dyscyplin: logopedii i językoznawstwa lub pracował z nimi specjalista o podwójnych kompetencjach naukowych.

Skróty

GWJP – *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, T. II. Red. R. Grzegorzcykova, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa 1998.

SJP – *Słownik języka polskiego*. Red. M. Szymczak. T. I–III, Warszawa 1978–1981.

SJPD – *Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. T. I–XI. Warszawa 1958–1969.

Literatura

- Banaszkiewicz A. (2016): *Akwizycja mowy w pierwszych latach życia*. [W:] *Wczesna interwencja logopedyczna*. Red. K. Kaczorowska-Bray, S. Milewski, Gdańsk, s. 72–83.
- Doroszewski W. (1963): *Syntaktyczne podstawy słowotwórstwa*. [W:] *Z polskich studiów slawistycznych*. *Językoznawstwo*. T. 1. Seria 2. Warszawa, s. 65–78.
- Gałkowski T. (2005): *Komunikacja językowa osób z uszkodzonym narządem słuchu*. [W:] *Podstawy neurologopedii*. Red. T. Gałkowski, E. Szelaż, G. Jastrzębowska. Opole, s. 607–629.
- Grabias S. (2001): *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin.
- Grzegorzczak R. (1984): *Zarys słowotwórstwa polskiego*. *Słowotwórstwo opisowe*. Warszawa.
- Jastrzębowska G. (2005): *Opóźnienie rozwoju mowy*. [W:] *Podstawy neurologopedii*. Red. T. Gałkowski, E. Szelaż, G. Jastrzębowska. Opole, s. 360–378.
- Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S. (1964): *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa.
- Ligeża M. (2003): *Podstawy psycholingwistyki rozwojowej*. [W:] *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*. T. 1. Red. T. Gałkowski, G. Jastrzębowska. Opole, s. 277–301.
- Maciejewska A. (2005): *Wyraz w diagnozie i terapii logopedycznej*. [W:] *Logopedia*. T. 34. Red. S. Grabias. Lublin, s. 37–47.
- Marciniak R. (2008): *W sprawie rozumienia nazw osobowych wykonawców czynności*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”. T. LIII, s. 147–161.
- Marciniak-Firadza R. (2014): *Kategoria słowotwórcza nomina agentis w perspektywie historycznej*. [W:] *Wokół słów i znaczeń VI: Słowotwórstwo dawne i współczesne*. Gdańsk.
- Markowski A. (2005): *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa.
- Pluta-Wojciechowska D. (2015): *O badaniach logopedycznych. Refleksje naukowa i praktyka*. [W:] *Metodologia badań logopedycznych z perspektywy teorii i praktyki*. Red. S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray. Gdańsk, s. 47–56.
- Satkiewicz H. (1969): *Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka polskiego*. Warszawa.

Summary

The article presents an analysis of the competences of the 4-6-year-olds in creating pattern-forming neologisms. The authors concentrate on the category of names of agents performing an action, researching the most popular derivational techniques and word-formation types, as well as the most frequent derivational bases and the relation of the gathered material to the normative forms. The authors are also interested in the readiness of children of a certain age to independently create names of agents. The conducted research can be used for creating diagnostic tools and therapeutic programmes in logopedics.